

Мистецтво та Освіта

НАУКОВО-
МЕТОДИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

№2(84)2017

ISSN 2308-8885

♦ ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ♦ ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ♦

дмт

Засновники: Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, Інститут обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України.
Журнал включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата в галузі педагогічних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 р., № 241).
Рекомендовано вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 5 від 24.04.2017 р.)

Редакційна рада: Бех І.Д., Kamiшин В.В., Сухомлинська О.В.

Редакційна колегія: Рагозіна В.В. (голова), Комаровська О.А., Коновець С.В., Масол Л.М., Миропольська Н.Є., Шайгозова Ж.Н., Шевнюк О.Л., Школяр Л.В., Чембержі М.І.

ЗМІСТ		CONTENTS	
Черкасов В. Ф.	Основні тенденції інтеграції музично-педагогічної освіти України до Європейського освітнього простору	2	V.F.Cherkasov Major Trends of Integration of Musical and Pedagogical Education of Ukraine into the European Educational Space
Медвідь Т.О.	Еволюція загальної музичної освіти в Україні (друга половина XX - початок XXI століття)	7	T.O. Medvid Evolution of General Music Education in Ukraine (in the Second Half of the XX - the Beginning of the XXI Century)
Шевченко О.В.	Охорона дитячого голосу	10	O.V. Shevchenko Protection of a Child's Voice
Гумінська О.О.	Система Кервена-Кодая: розвиваємо ладове відчуття	14	O.O. Huminska Curwen-Kodaly System - Developing Fret Sensing
Лобач О.О.	Музично-дидактичні ігри в початковій школі	19	O.O. Lobach Musical and Didactic Games in Primary School
Ільчук Л.П.	Формування інтересу учнів до дзвонарства	24	L.P. Ilchuk Formation of Students' Interest in Bell Ringing
Джафарова О.С.	Изучение понятий изобразительного искусства в контексте познания законов природы	29	O.S. Dzharafarova Learning of Fine Art Concepts in the Context of Understanding of the Laws of Nature
Лемешева Н.А.	Педагогічні умови формування предметних і міжпредметних компетентностей учнів 5-7-х класів засобами образотворчого мистецтва	35	N.A. Liemesheva Pedagogical Conditions of Formation of Subject-Matter Competence and Interdisciplinary Competence of Students of 5-7 Grades by Means of Fine Art
Батієвська Т.В.	Вимоги до програмно-педагогічних засобів навчання образотворчого мистецтва	39	T.V. Batievska Requirements to the Program and Pedagogical Means Providing Educational Process of Fine Art
Андрич В.І.	Мистецтво вишивки: традиції виготовлення мережки	42	V.I. Andrych Embroidered art: Traditions of Hemstitching
Ратко М.В.	Архітектурні шедеври стародавнього міста Пагана	47	M.V. Ratko Architectural Masterpieces of the Ancient City of Pagan
Грищенко Ю.В.	Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього: життєві імперативи вченого-філософа	54	Yu.V. Hryshchenko Scientific Heritage of Academician Ivan Ziazun in Present Days and Future: Life Imperatives of Scientist and Philosopher
Черкасов В. Ф.	Мистецькі заходи у Кропивницькому	56	V.F.Cherkasov Art Events in Kropyvnytskyi City
Міняйло О.О.	Японські сади з українською душею	57	O.O. Minailo Japanese Gardens with Ukrainian Soul
Аннотации		59, 61	Abstract

УДК 37.091.33 – 027.22 : 78 : 373.3

Лобач Олена Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНІ ІГРИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті для широкого загалу вчителів музичного мистецтва пропонуються авторські ігри – результати методичної творчості педагогів, студентів і магістрантів Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Розроблені ігри покликані активізувати музично-комунікативну діяльність учнів, мотивувати їх до навчально-пізнавальної діяльності, викликати інтерес до художньо-мистецького й музично-дидактичного матеріалу, запобігати втомі, створити та підтримати емоційно-позитивну творчу атмосферу на уроці. Автором представлено зміст музично-дидактичних ігор і методичні рекомендації до них, що допоможе вчителям музичного мистецтва, керівникам гуртків загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, а також студентам-практикантам в організації ігрової діяльності учнів на уроці музики.

Ключові слова: музично-дидактичні ігри, учні початкової школи, виконавські, творчі, слухацькі, теоретичні музично-дидактичні ігри.

Урок мистецтва покликаний задовольнити потреби дитини в емоційних враженнях, переживанні задоволення, насолоди, радості від спілкування зі справжнім мистецтвом, що сприяє ефективному вихованню емоційної культури учнів. Підготовка і проведення уроку музичного мистецтва потребує значних ресурсних затрат – часто під кінець навчального року вчитель психологічно й енергетично виснажується і з метою запобігання перевтомі використовує на уроці музики нехарактерні, «чужорідні» види діяльності, як-от: запис текстів пісень і біографій композиторів, переписування нот і виконання далеких від музики теоретичних вправ, опитування текстів вокальних творів тощо. Як знайти баланс – зберегти сили вчителя й водночас зробити урок насиченим і динамічним? Безумовно, допоможе гра.

Немає потреби доводити педагогічну цінність гри. В умовах гри учні краще зосереджуються, запам'ятовують матеріал, проявляють творчість і фантазію, набувають позитивних особистісних рис.

Доречно згадати досвід голландського композитора, диригента і педагога П. В. Хауве, який упровадив у музичну педагогіку метод «ігри з музикою»: весь музичний матеріал, усі поняття, завдання, вправи подаються в ігровій формі, розвиваючи музичні здібності дитини, навички творчого сприймання і відтворення музики у співі, русі, грі на музич-

них інструментах, про що дитина навіть не здогадується – вона захоплена грою. З цього випливає, що ігри варто використовувати не епізодично, а системно й послідовно, що збільшуватиме їхній навчально-розвивальний ефект.

Гра широко висвітлюється в науковій літературі. Особливо інтенсивно вивчали гру в дошкільній музичній педагогіці Р. Амлінська, Н. Ветлугіна, С. Вільчковський, Л. Комісарова, Н. Кононова, Є. Костіна, О. Радинова та ін.

В українській теорії музичного виховання вперше досліджував ігрову діяльність дітей В. Воробкевич, а науково-методичні засади розробив В. Верховинець. Продовжили їхні дослідження М. Батицький, Г. Букреева, К. Буць, А. Верещагіна, З. Жофчак, Р. Дверій, Т. Дорошенко, В. Тушева та ін. Останнім часом зріс інтерес педагогів-практиків до дидактичних ігор – дана тема продовжує розвиватися і знаходити нових дослідників.

Метою нашої статті є висвітлення авторських музично-дидактичних ігор, результатів методичної творчості колег, студентів і магістрантів спеціальності «Музичне мистецтво» психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка з наданням методичних рекомендацій педагогам-практикам щодо їх проведення з молодшими школярами. Ми свідомо не розглядали комп'ютерні, інтерактивні та психотерапевтичні ігри, тому що від-

носимо їх до іншого виду педагогічних технологій.

Особливістю ігор є те, що вони не потребують від учителя й учнів тривалої підготовки, виготовлення складного реквізиту, наявності сучасного технічного обладнання. Насамперед вони виконують завдання активізувати музично-комунікативну діяльність учнів, підвищити їхній інтерес до художньо-мистецького й музично-дидактичного матеріалу, запобігають втомі, а головне – створюють і підтримують емоційно-позитивну творчу атмосферу на уроці мистецтва.

На початковому етапі перед вчителем постає питання: які ігри й у якій послідовності використовувати на уроках? З цією метою він звертається до досвіду колег. Як показує наш аналіз, дослідники (О. Киричок, І. Матюшко, А. Тютюнников, Н. Федотова, В. Якіляшек, О. Юдіна та ін.) і педагоги (Г. Букреева, І. Веремейчик, Л. Іщенко, Р. Руденко, О. Ткаченко, Л. Уліяницька, О. Яковенко й ін.) активно працюють над створенням нових дидактичних ігор.

Наведемо тільки незначну кількість прикладів. Так, цікаві ігрові методи організації різноманітної музичної діяльності учнів, принципово нові музично-дидактичні ігри («Сім сестриць-трудівниць», «Танцювальний карнавал» із «Карткою реєстрації гостей»), систему ігрових завдань («Музичний кошик», «Музичні вгадайки від білого зайчика», «Малюнки-підказки» та ін.) з потужним теоретико-методичним обґрунтуванням розробила О. Лобова.

Н. Сулаєва теоретично обґрунтувала новий вид ігор – мистецьких, які інтегрують різні види мистецтва (театральне, музичне, хореографічне, образотворче тощо) та ґрунтуються на театралізації літературних чи власних творів (віршів, оповідань, казок, легенд). Понад сто дидактичних ігор, цікавих не лише за змістом, а й за формою («Наш оркестр», «Музичне лото», «До нас гості прийшли», «Ковпачки») пропонує Н. Кононова.

Докладно висвітлила ігрові художньо-педагогічні технології Л. Масол.

Цікавий схематичний, символічний, художньо-образний матеріал у музично-дидактичних іграх використовують

Л. Комісарова і Є. Костіна («Сонечко-хмара», «Циркові собачки», «Хто швидше» тощо).

У посібнику для учнів 5–8-х класів «Цікава музика. Музично-дидактичні ігри» Г. Букреевої поєднано головоломки, чайнворди, кросворди, ребуси, загадки, шифрограми, криптограми, рухливі ігри, ігри з естради, ігри з наочністю, тести, піраміди, розрізне доміно.

Розроблені О. Ткаченко ігри допомагають розрізнати звуки за висотою, гучністю, ритмічною організацією, тембровим забарвленням, диференціювати музичні й шумові звуки.

Під час ознайомлення дітей з елементами музичної граматики й організації процесу спостереження за розвитком музики Т. Дорошенко пропонує ігри «Тихо», «Швидко-повільно», «Вниз», «Луна», «Дзеркало», «Веселі діалоги».

Отже, у практиці музичного виховання накопичено арсенал музично-дидактичних ігор. Однак спостерігається відсутність чіткої межі між ігровими ситуаціями й іграми, а до музично-дидактичних ігор автори часто відносять ігри інших типів. Тому постає необхідність з'ясувати, які ж власне існують типи ігор, дати їм відповідну класифікацію, що дозволить вчителю бачити певну систему, розуміти їх мету і завдання та вибудувати послідовність їх застосування впродовж уроку, семестру, всього навчального року чи кількох років навчання, наприклад, у початковій школі.

Існують різні дослідницькі підходи до класифікації ігор.

У музичній педагогіці термін «музично-дидактична гра» належить Н. Ветлугіній, яка ввела його як окремий і обов'язковий компонент музичного заняття в ДНЗ. Головна мета музично-дидактичних ігор – розвиток сенсорних і музичних здібностей дітей, поглиблення й закріплення елементарних знань про засоби музичної виразності.

Л. Ходонович розробляє музичні сюжетно-ігрові комплекси та сюжетні музично-дидактичні ігри – таку форму організації музично-творчого процесу, при якій ефект, навчально-розвивальний вплив досягається непрямым шляхом, змінюючись через ігровий сюжет, ігровий образ, ігрову проблемну емоційно-образну ситуацію, музич-

Схема 1. Музично-дидактичні ігри

ний репертуар, дидактичне або творче завдання, ігрову дію, ігрові правила.

У класифікації Т. Дорошенко ігри, які використовують на уроках музичного мистецтва, поділяють на музично-дидактичні, сюжетно-рольові та проблемно-моделювальні [2].

Н. Кононова диференціює ігри за видами музичної діяльності на уроці: під час слухання музики, співу, у музично-ритмічній діяльності. Іншу групу ігор можна віднести до розвивальних – для розвитку музичних здібностей дитини (тембрового слуху; мелодичного слуху тощо) [3, с. 3–5].

На наш погляд, для практиків найбільш доцільною є класифікація Н. Кононової, в якій для зручності слід скоротити назви музично-дидактичних ігор, як-от: виконавські, слухальські, творчі, теоретичні, – а також додати види дидактичних ігор, які розрізняє В. Семенов [7]. Є сенс спиратися на запропоновану класифікацію, що відкріє необмежені перспективи для ігрової творчості (схема 1).

Варто зауважити, що всі музично-дидактичні ігри мають комплексний характер (позитивно впливають на різні аспекти музичальності дитини, розвиток її музичної культури, сприяють засвоєнню, контролю та корекції музичних знань, умінь і навичок тощо), тому їх класифікація умовна. Розглянемо окремі типи музично-дидактичних ігор і методичні рекомендації щодо їх проведення.

До **музично-виконавських ігор** належать ті, що їх використовують у хоровому співі, грі на дитячих музичних інструментах (музикуванні), музично-ритмічних рухах («пластичному» інтонуванні).

Метою **вокально-хорових ігор** є формування вокально-хорових навичок,

як-от: дихання, звукоутворення, інтонація, дикція й артикуляція, ансамбль і стрій. Усі ці аспекти вокально-хорової техніки тісно пов'язані між собою. Наприклад, володіння звуком має такі компоненти: звукоутворення, правильне використання резонаторів, чисте інтонування, згладжування регістрів, атака звуку, звуковедення, володіння динамікою, рухливість голосу тощо. Вокально-хорові навички прищеплюють у процесі вивчення пісенного репертуару та за допомогою спеціальних вправ, що можуть проводитися у формі гри або ігрової ситуації. Вокально-хорові ігри можна розділити на підставі логіки роботи над вокально-хоровими навичками.

«Учений коник». Мета: розвиток точного інтонування. Ігровий матеріал: фланелеграф, картки з малюнками.

Учитель розміщує на фланелеграфі намальовані квіти кульбаби, як східці і, узявши паличку, на кінці якої прикріплений коник, грає звук «ФА», показує на першу квітку й говорить: «Це будиночок коника, запам'ятає його звучання. Коник захотів пострибати з квітки на квітку, але обов'язково повертається додому. Стрибай, конику, з першої квіточки на третю і знову додому! З першої на четверту і знову в будиночок, із першої на п'яту й знову додому».

Учень показує рух коника, а весь клас співає, самостійно відшукуючи тонуку. Якщо діти інтонують неточно, учитель допомагає: «Ви заспівали не той звук, і коник додому не повернувся, заблукав. Заспівайте ще раз, допоможіть коникові знайти шлях додому». (Ідея гри належить Т. Орловій та С. Бекіній.)

«Іскорки». Мета: розвивати атаку звуку. Вчитель просить учнів уявити себе первісними людьми, яким потріб-

но розпалити багаття. Як це зробити? Бити кременем об кремін'я і співати: «У-у-у...», – легко, немов летить іскорка. Школярі співають на стакато запропонований звук і показують кулачками, як висікати вогонь. (Гра студентки В. Сікан).

«Світлофор». Мета: розвивати музично-слухові уявлення, щоб досягти чистоти інтонування; активізувати артикуляційний апарат. Обладнання: два прямокутники (зеленого та червоного кольору) або паперовий світлофор. Учитель тримає в руках різнокольорові прямокутники й пропонує учням на «зелене світло» співати вголос, а на «червоне» – мовчки, але чітко артикулюючи слова. Спочатку кольори змінюємо на музичних фразах, потім – через дві фрази, посередині фрази й навіть через один такт. Потрібно уважно стежити за беззвучною артикуляцією слів пісні, що дає можливість контролювати внутрішній спів школярів та їх долучення до спільної гри.

«У кого що всередині». Мета: розвиток артикуляції, дихання, гнучкості голосу, розуміння звукозображальності мови.

В останнє десятиріччя в музично-педагогічній практиці надзвичайно популярним став фонопедичний метод розвитку голосу В. Ємельянова, який дає змогу перетворити процес розвитку голосу на ігровий тренінг [17].

– У кульбабок білих – виліталки. (Учні легко здувають уявний пух з долоньок). У мотоцикла – гарчалка. (Учні супроводжують вимову звукозображального елемента «трр-трр» круговими рухами кулачків). У годинника – спішилка. (Учні активно й чітко вимовляють склади «тік-так, тік-так» і виконують коливання з боку в бік вказівним пальцем, який імітує маятник годинника). У дівчат – смішинка. (Вимовляють склади «ха» і «хі» у високому регістрі). У мишки – пищалка. (Склад «пі» вимовляється тоненько і швидко). У коника – іржалка. (Голосом на фонемі «і» зображується іржання Коника-Горбоконика (лінію показують мизинцем) і Сивка-бурка (лінію показують рукою). У вітру – здувалка. (Двічі довго видихається повітря). У каблучків – стукалка. (Легко й рухливо цокать язиком). У носика – сопілка.

(Тихенько шмигають носом). В їжачка – пихтіла. (Пошепки й неголосно чергується склад «пих»). У телефона – дзвонилка. (Зображується «голос» міжміського телефонного зв'язку – довге «тру-у-у» губами, міського – «тру-у-у», розділене паузами). А в сонечка – світилка. (Кожна дитина співає будь-який звук; кластер на пляма має прозвучати досить довго, щоб учні освоїли надані їм можливості вільного співу) [13, с. 34–35].

«Голосні з характером». Мета: розвивати в учнів уміння надавати голосним фонемам різноманітного тембрового забарвлення залежно від задуманого характеру та настрою звуку.

Учитель нагадує дітям про велику кількість тембрових можливостей людського голосу, разом порівнюють світлі звуки нашої мови на голосних А, Я і темні – на голосних У, Ю; дзвінкі й глухі приголосні. Потім пропонує заспівати «сонячні звуки» на А–Я і «затемнені звуки» на У–Ю, порівняти зміну тембру голосу залежно від почуття, які вони переживають (пропонуєте різноманітні емоції, які б відповідали характеру пісні, що розсудуватиметься, твору для слухання музики).

З цією метою можна застосовувати піктограми, смайлики, зошит-веселку І. Зеленецької, кольорові матриці О. Лутоскіна, а також таблиці емоційно-образних визначень музики О. Ростовського – В. Ражнікова. Учитель має коректно керувати грою, дозволити учням вільно передавати настрої, бо вони лише вчаться це робити. Голосне звучання, перезбудження стримувати не зауваженнями, а природним переходом на більш «сумну», тиху емоцію.

Графічні партитури. До них звертався К. Орф, Б. Яворський, Д. Огороднов, В. Ємельянов. Графічні партитури зручні для тренінгу голосу.

«Керуємо голосом». Мета: розвивати гнучкість і рухливість голосу. Обладнання: аркуш паперу або традиційний робочий зошит з музики, у якому намальовані дві лінії – пряма і плавна – хвиляподібна. Педагог запитує, у чому різниця між цими двома лініями, і просить провести пальцем по кожній з них й відповісти: «Що ви відчуваєте? Услід за пальчиком такий самий шлях по лініях має пройти ваш голо-

сочок. Коли веде пальчиком по першій лінії, тягніть голосну «о» на одній висоті, без підвищень і понижень, до кінця лінії. Коли веде пальчиком по другій лінії, то змінюйте висоту голосу від низького до високого й навпаки». В цю гру можна грати під час розспівування. Як домашнє завдання учні можуть намалювати різноманітні лінії та проспівати їх.

Інструментальні музично-дидактичні ігри передбачають закріплення навичок гри на дитячих музичних інструментах.

«Звукові картини». Мета: розвивати творче ставлення дітей до звукового оточення. Обладнання: целофан, олівці або дерев'яні палички, аркуші паперу; музичні інструменти: трикутник, металофон.

Перший варіант. Створення звукової картини «У зимовому лісі» (1, 2 клас). Діти розділяються на групи, кожна виконує свою замальовку: «Йдемо по снігу» – діти рівномірно в повільному темпі хрумтять целофаном. «Біжимо» – хрумтять целофаном у швидкому темпі. «Зупинилися, прислухалися» – пауза. «Завиває вітер» – голосом зображають завивання вітру. «Загомоніли гілки дерев» – діти шарудять аркушами паперу. «Співають бурульки» – звучить трикутник або металофон. «Стукає дятел» – олівцями по столу (можна продовжити, наприклад, плачуть синички – голосом на високих звуках «цвів-цвів-цвів» тощо).

Запропонувати дітям створити мелодію до пісеньки дятла:

День у день нема спокою:
тук-тук-тук-тук-тук.
Всі дерева я лікую:
тук-тук-тук-тук-тук.

Другий варіант: звукова картина «Сорочинський ярмарок» (додаємо до попереднього обладнання дзвіночки, бубни, дерев'яні ложки, бугай, тріскачки, сопілку тощо).

Учитель: «Тож скоріше! Поспішайте! Всі на ярмарок рушайте!» Чутний тупіт коней (олівці, ложки); дзвенять бубонці на збруї (дзвіночки, бубни); народ збирається (гул голосів), листя шарудить під ногами (целофан).

Учитель: «Ось він, веселий ярмарок!» Сміх, долинають уривки українських народних пісень, десь звучить сопілка, бугай, бубон (діти поділені на мікрогру-

пи, кожна з яких озвучує свій елемент). Згодом на тлі веселощів починають звучати голоси ярмаркових продавців (діти-солісти): «Купуйте капусту, білокачанну, соковиту! Борщ та капуста – так хата не пуста!», «Картопля розвариста, смачненька, ніби з маслечком жовтенька!», «Гарбузи! Гарбузи! Гарбузи важкі, пузаті, на насіннячко багаті!», «Маю усього потроху: квасолі, бобів і гороху! Підходьте, купуйте, грошей не жалкуйте!», «Я глечики пропоную, дорого не ціную» тощо.

Після яскравої картини доречно послухати на вибір такі твори: вступ до балету І. Стравінського «Петрушка»; «Гопак» із опери М. Мусоргського «Сорочинський ярмарок» та ін.

«Струмочок» («Музика води», «Хор струмочків»). Мета: опанувати різні види артикуляції на музичних інструментах (стакато, легато, глісандо). **Обладнання:** трикутники, металофони, ксилофони, дзвіночки, брязкальця, саморобні маракаси з довгих трубочок на кшталт «калейдоскопів»; дитячі баяни, акордеони, духові акордеони (тріолки), які передають плавний рух річки або струмочка на легато (гаму, пентахорд у висхідному, низхідному русі тощо).

Учитель показує на дитячих музичних інструментах різні прийоми звуковилучення: плавне поєднання звуків (легато), ковзання по клавіатурі (глісандо), відривчасте (стакато). Читає:

*Струмочок по землі біжить,
Співає, весело дзюрчить,
Видзвонює, дзвенить, лунає,
Бо дуже гарний голос має.*

*Струмок біжить, не спочиває,
Веселу пісеньку співає.
Впадає десь далеко в річку,
Спокійну, тиху, невеличку.*

*Розчистіть кожне джерело,
Щоб засміялось, ожило,
І щоб струмочок задзюрчав,
Із джерела початок взяв
(Н. Красоткіна).*

Учні озвучують вірш, щоб «музика води звучала на всі лади»; фантазують на тему «Музика води». Завершується гра багатоголосим «хором струмочків», коли діти поступово вступають спочатку в інструментальну імпровізацію, а потім співають знайому пісню «струмочком»: починають учні, які сидять за однією партою, у другій фразі до них приєднуються сусіди, третю фразу співають три парти і так до кінця, поки не заспіває весь клас («Струмочки об'єдналися в океан»). Якщо приміщення дозволяє (уроки музичного мистецтва проводять у спеціальному музичному залі), можна, співаючи, пограти в народну гру «Струмочок». (Ідея вчителя музичного мистецтва В. М. Слюсар).

ТВОРЧІ ІГРИ. Комбінаторні музично-дидактичні ігри – це ігри з ритмічними таблицями, із заданими звуками, з яких діти комбінують усілякі мелодії, ритмічні малюнки тощо. Головне завдання – створення емпіричної бази, необхідної для підведення учнів до опанування нових понять, а також закріплення отриманих знань.

«В осінньому лісі». Мета: навчити дітей комбінувати ритмічний малюнок за допомогою ритмічних таблиць З. Жофчака. На кожній таблиці намальована ритмічна група – такт дводольного розміру.

«Сидить ведмідь в осінньому лісі, нудьгує. Раптом з дуба зірвалося декілька листочків – не простих, а з малюнками! (Учитель показує ритмічні таблиці у формі дубових листочків). Зацікавився клишоногий і став із них різні ритми вигадувати! Пролетів дятел, ритм крилами відплескав, прийшов зайчик – на пеньку простував. Весело стало ведмедикові! Хто буде ведмедиком?» Учень виходить до дошки, одягає шапочку ведмедя і викладає свій малюнок на планшеті. Усі діти відплескують його в різних варіантах.

«Музичний конструктор». Мета: розвивати творчі здібності учнів, а також усвідомлення інтонаційної природи музики. Обладнання: картки з графічним або нотним зображенням інтонаційних мелодійних і (або) ритмічних «формул». Варіанти ігрових завдань:

а) Діалог у вигляді реплік, надрукований на папері, розрізати й перемішати. Кожна група відновлює його, керуючись здоровим глуздом, отримує картки із інтонаційними «формулами» і конструє з них музичну фразу, озвучує і визначає її сенс (або його відсутність). Можливий варіант, коли одна група конструє, інша – озвучує і знаходить сенс. Результат – осмисленість «конструкції».

б) Визначається задум (виразити прагнення, наполегливість, порив, заклик, розчарування і т.д.), кожна команда його «конструє» і озвучує. Опоненти оцінюють результат.

в) «Виростити» різний зміст з однієї інтонації, озвучити результат.

г) На дошці запис знайомої фрази (з 2–4 речень) графічно, ритмічно або нотами. Її виконують, потім розрізають на картки і реконструюють: кожна група – свою фразу або один і той же варіант у двох (або декількох) примірниках (гра Н. Г. Іванової, учителя музики лицею № 44, м. Чебоксари).

Імпровізаційні ігри вирізняються тим, що молодші школярі імпровізують мелодію або ритм на заданих звуках.

«Пташки на гілочках». Мета: навчити дітей імпровізувати на заданих звуках. Учитель наструє дітей на два звуки, наприклад: мі, соль.

«Це пташки, що сидять на гілочках, але їм набридло сидіти, вони стали гратися, міняючись місцями. Ось так!» – учитель після власної імпровізації пропонує кожній дитині «проспівати» рух «пташок» по-своєму. Як заохочення, імпровізатори одержують картки із зображеннями пташок.

«Речитатив». Мета: розвивати навички ритмічної імпровізації.

Дуже часто герої опери не співають, а розмовляють речитативом, тобто під музику проговорюють текст у певному ритмі. Уявімо себе композиторами й створімо речитатив для дитячої опери: до віршів слід придумати ритмічний малюнок і наспівно їх прочитати.

Наприклад, можна запропонувати такі вірші:

• На майдані, де фонтан,
У футболу грав фазан.
Був би класний футболіст –
Заважає пишний хвіст (Т. Коломієць).

• В Юрі є сестричка Юля –
Невеличка вередуля.
Любить Юля утікати,
Бо не хоче йти до хати.

«Ритмізуємо та інструментуємо тексти». Ритмо-декламаційні вправи мають знімати скутість в учнів; будити творчу уяву, фантазію; приносити дітям радість, утіху від створених, імпровізованих просто на уроці нових ритмів та інтонацій.

– Нащо хлопець купив шапку? – Щоб носити.

– Нащо хлопець купив шапку? – Бо хусток хлопці не носять.

– Нащо хлопець купив шапку? – Бо задурно не дають. А красти – це великий гріх!

Мета: «Зі слова народжується спів»: навчити учнів правильно вимовляти слова, змінювати темп і ритм промовлення слів, «інструментувати» свою мову, тобто відтворювати слова в найрізноманітніших відтінках тембру (легко, світло, прозоро, гулко, в'язко тощо) та ставити в мові логічний (смысловий) наголос, тобто виокремлювати найважливіші щодо смислу слова підвищенням інтонації, зміною динаміки, сповільненням темпу, паузою тощо.

Під час уроку дітям пропонують поміркувати над змістом загадок. Промовляти їх кількома способами: а) із звичайною гучністю та пошепки; б) на одній висоті; піднімаючись голосом від низьких до високих звуків; опускаючись від високих до низьких; в) промовляючи загадки у швидкому темпі, у повільному темпі, промовляючи з прискоренням, сповільненням, зупинками тощо. Приклади загадок: «Не вогонь, а печеться. Що це?» (*Кропива*). «Не звір, не птиця, а носик – як спиця. Хто це?» (*Комар*). «Сини в шапках, а батько – ні». (*Дуб, жолуді*). «Сам у церкві не буває, а других туди скликає». (*Дзвін*). «У яким лісі нема листя?» (*В сосновому бору*). «Маленьке, легеньке, а через хату не перекинеш». (*Пір'я*).

Провести з дітьми **ритмо-декламаційну вправу**: промовляти подані тексти в різних метро-ритмічних і тембрально-інтонаційних варіантах, ілюструючи їх зміст мімікою, відповідними рухами рук, тіла. Запропонувати дітям створити на основі текстів «двоголосну музику» з таких приказок: «Водовіз воду віз. У бобра багато добра. Добре слово краще за цукор і мед. Коротко і ясно – тому і прекрасно. Носоріг носорогу наступає на ногу. Мурлика муркоче – морозива хоче. Ногач ногатий, окач окатий з води визирає. Хто це? На дзвіниці у дзвони дзвінко дзвонить дзвонар».

На допомогу творчому вчителю пропонуємо *українські «музичні» прислів'я* для створення до них мелодій та рит-

мів: «Де згода панує, там і горе танцює. До роботи плачучи, а до танцю скачучи. Дудка знає, нащо грає. Заграйте мені, цимбали, щоби ніженьки дрімбали. І коваль, і швець, і кравець, і на дуду гравець. Людина без Вітчизни, як соловей без пісні. Музика безязика, а людей збирає. На словах, як на цимбалах. Не вчи орла літати, а соловейка співати. Не хочеться танцювати, так черевики просяться. Соловей гарний голосом, а жито – колосом. Сопілка – вівчареві втіха. Танець не робота, а хто не вміє, то срамота. Ті пісні любі, що несуть радість між люди. Хто вліті буде співати, той узимі буде танцювати. Через день – та й неділя, через хату та й весілля. Як почав орати, то в сопілку не грати. Як у поле – Анцю в боці коле, як до танцю – вже не коле Анцю. Як усе святкувати, то не буде чого ковтати».

Зауважимо, що для імпровізацій можна знайти багато літературного матеріалу в методичних посібниках для логопедів (Г. Блінова, Л. Бернацька, В. Гринько, В. Ліщук, Н. Нищева, Л. Федорович та ін.).

Мистецтвознавчі ігри проводять із метою вивчення, поглиблення та закріплення мистецтвознавчих знань, а саме: засобів музичної виразності, форми музики, жанрів музичного мистецтва, музичного образу, музичної драматургії тощо.

«Музичний орнамент». Мета: закріпити форму музики. **Обладнання:** папір, фломастери (фарби або кольорові олівці).

Учитель пропонує дітям намалювати музичний орнамент певного твору. Спочатку всі разом визначають його форму. Якщо форма двочастинна, то малюють на папері два прямокутники з однією спільною стороною, тричастинна – три, у варіаціях визначаємо прямокутниками кількість варіацій і тему тощо.

Під час повторного слухання твору необхідно заповнити ці прямокутники орнаментом. Учень вільно вибирає, на що більше звертає увагу – на мелодичну лінію чи на ритм, які утворюють орнамент. Але для всіх дітей одна вимога, щоб колір орнаменту відповідав загальному настрою й характеру певної частини твору.

«Дзвоник». Мета: закріпити навички виокремлення в музичному творі, який

звучить, певної лексичної одиниці (засобу музичної виразності): пунктирного або синкопованого ритму, характерних зерен-інтонацій або гармонії, динаміки, ладу, фактури, штрихів тощо. Учитель називає засіб музичної виразності, характерний для твору. Він вибирає ведучого, який під час звучання музики дзвонить у дзвоник тоді, коли почує названий засіб музичної виразності.

«Мандруємо за зерном-інтонацією». Мета: вчити учнів стежити за зерном-інтонацією в нотному запису. Обладнання: сигнальні картки (на вибір дітей, ті, що є в кабінеті музики, або можна зробити спеціальні – із зображенням зернятка).

Під час розучування пісні визначають зерно-інтонацію і знаходять її в нотному тексті: виділяють прямокутником, або дитина стирає ноти, намальовані білою крейдою, і малює їх кольоровою; під час співу діти піднімають сигнальні картки, коли звучить «зерно-інтонація».

«Руйнувати – не будувати». Мета: показати дітям значущість кожного засобу музичної виразності в музичному творі.

Гра побудована на використанні прийому руйнування музичного образу. Під час вивчення будь-якого твору (вокального чи інструментального) слід запропонувати дітям зруйнувати його – змінити темп, динаміку, лад, регістр, характер звуковидобування й звуковедення (штрихи), тембр ритмічного акомпанементу і проаналізувати, як змінився характер образу.

«Музичні колекції». Мета: творчо упорядковувати музичний репертуар, формувати художньо-естетичний смак дитини. Обладнання: картки з назвами вивчених музичних творів не лише із слухання музики, але й інших видів діяльності.

Перший варіант. Учні пропонують стати музикознавцями й упорядкувати твори за жанрами, за змістом, за характером, за особливостями музичної мови, за інтонаційною схожістю чи контрастом, за мистецькими напрямами, епохами й відповідно розкласти твори – «упорядкувати колекції».

Другий варіант. Молодші школярі стають бібліографами й упорядковують твори за алфавітом.

Третій варіант. Школярі перетворюються на музичних редакторів і добирають відповідні музичні твори до улюблених віршів, оповідань, казок, вивчених на уроках читання, літератури, самостійно прочитаних.

Четвертий варіант. Учні стають режисерами й створюють із творів нові музичні цикли, сюїти, вигадують сценарії майбутніх мультфільмів чи кінофільмів. Можна застосовувати музичні твори, вивчені в попередні роки, прослухані по радіо чи телебаченню, ті, які учні мають у власній фонотеці тощо.

«Вернісаж». Мета: закріпити знання засобів музичної виразності. Учителю пропонує дітям в образній формі виразити й намалювати відомі їм засоби музичної виразності (темپ, тембр, динаміку, гармонію, лад, фактуру, регістр, штрихи, мелодію, ритм тощо), але не підписувати назву картини, щоб однокласники самі розкрили задум кожного автора.

Таким чином, з огляду на вікові можливості і специфіку уроку музичного мистецтва, вважаємо гру одним із найдоцільніших методів у початковій школі. Оскільки урок музики має виконувати низку педагогічних, виховних і розвивальних завдань з метою набуття учнями предметних компетентностей, важливо домірно поєднувати активну виконавську й творчу діяльність вихованців, спонукати до комунікації на мистецькі теми, що є складним завданням, враховуючи одногодинний урок у школі. Музично-дидактичні ігри вирішують комплексні завдання і надзвичайно функціональні – йдеться і про загальний, і про музичний розвиток дитини. Види музично-дидактичних ігор – виконавські, творчі, слухацькі й теоретичні – дозволяють зробити урок максимально цікавим, насиченим, змістовним і організувати активну діяльність самих учнів, що створюватиме атмосферу радості й впливатиме на мотивацію школярів у пізнанні музичного мистецтва.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у систематизації та класифікації ігор, що належать до іншого виду педагогічних технологій, – комп'ютерних, інтерактивних та психотерапевтичних – та їх використання в різних ланках мистецької освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Букреева Г. Б. Цікава музика. Музично-дидактичні ігри. 5–8 класи [Текст] : навч. посібник для учнів основної школи / Г. Б. Букреева. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 104 с.
2. Дорошенко Т. В. Ігри у навчанні музики [Текст] / Т. В. Дорошенко // Початкова школа. – 1996. – № 9. – С. 38–41.
3. Кононова Н. Г. Музыкально-дидактические игры для дошкольников: Из опыта работы [Текст] / Н. Г. Кононова. – Москва : Просвещение, 1982. – 96 с.
4. Лобач О. О. Музично-дидактичні ігри в школі [Текст] : метод. реком. / Олена Лобач. – Полтава : ПДПУ імені В. Г. Короленка, 2001. – 48 с.
5. Лобова О. В. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика: [монографія] / Ольга Лобова. – Суми : ВВП «Мрія», 2010. – 516 с.
6. Надолинская Т. В. Подготовка будущих педагогов к игровому моделированию интегративных уроков музыки в начальной школе [Текст] : монография / Т. В. Надолинская. – Ростов н/Д. : РГПУ, 2006. – 268 с.
7. Семенов В. Г. Дидактическая игра как форма обучения. Современный урок [Текст] / В. Г. Семенов // Советская педагогика. – 1989. – № 3. – С. 61–65.
8. Сулаєва Н. Мистецька гра від А до Я [Текст] : посібник для вчителів / Наталія Сулаєва, Марія Лещенко. – Полтава : ПДПІ імені В. Г. Короленка, 1998. – 120 с.

REFERENCES:

1. Bukrieva, N. B. (2003). *Tsikava muzyka. Muzychno-dydaktychni hry. 5–8 klasy* [Interesting music. Music and didactic games. Grades 5–8]. Ternopil: Navchalna knyha-Bogdan.
2. Doroshenko T. V. (1996). *Ihry u navchanni muzyky* [Games in teaching music]. Pochatkova Shkola, 9, 38–41.
3. Kononova, N. H. (1982). *Muzykalno-didakticheskie igry dlia doskolnikov: Iz opyta raboty* [Musical and didactic games for preschoolers: From work experience]. Moscow: Prosveshchenie.
4. Lobach, O. O. (2001). *Muzychno-dydaktychni hry v shkoli* [Musical and educational games in school]. Poltava: PDPU imeni V. H. Korolenka.
5. Lobova O. V. (2010). *Formuvannia osnov muzychnoi kultury molodshykh shkolariv: teoriia ta praktyka* [Formation basics of musical culture of younger students: theory and practice]. Sumy: VVP «Mriia».
6. Nadolnskaia, T. V. (2006). *Podgotovka budushchikh pedagogov k igrovomu modelirovaniu integrativnykh urokov muzyki v nachalnoi shkole* [Training of future teachers for the game simulation of integrative music lessons in primary school]. Rostov-on-Don: RGPU.
7. Semenov, V. G. (1989). *Didakticheskaia igra kak forma obucheniia. Sovremennyi urok* [Didactic game as a form of teaching. Modern Lesson]. Sovetskaiia Pedagogika, 3, 61–65.
8. Sulaieva, N., & Leshchenko, M. (1998). *Mystetska hra vid A do Ya* [Art game from A to Z]. Poltava: PDPI imeni V. H. Korolenka.

Стаття надійшла до редакції 28.02. 2017 р.